

A JANUS PANNONIUS MŰZEUM FA IVÓPOHARAI

FÜZES ENDRE

Az erdőjáró emberek vagy a háztól, családtól távol élő pásztorok fából vagy gyökérből kifaragott merítőedényt, poharat hordtak magukkal. A sajátos alakúra formált ivóedény felületét véséssel, gyakran spanyolozással díszítették. Múzeumunk pásztorművészeti gyűjteményéből ez alkalommal ezeket a fa ivópoharakat mutatjuk be.*

A hazai szakirodalomban — néhány szórványos adattól eltekintve — egyedül *Bátky Zsigmond* foglalkozott ezekkel a sajátos formájú edényekkel (Pásztor ivócsanakok a Néprajzi Múzeumban. NÉ. XX.; Pásztor ivópoharak. Bp. 1928). Mindkét munkájában lényegében a Néprajzi Múzeum gyűjteményét ismereti és ebből vonja le következtetéseit. Megállapításait az akkor ismert magyar és külföldi adatokra alapozza. Ezekkel az edényekkel behatóbban azóta senki sem foglalkozott, ezért ma sem tudjuk, feltevései és megállapításai mennyire helytállóak. 21 pohárból álló gyűjteményünk alapján mi sem tudjuk ezt az ellenőrzést elvégezni. Megelégszünk ivópohár gyűjteményünk leírásával, hogy ezzel az esetleges későbbi országos feldolgozást megkönnyítsük.

Néhány fapoharunk az első világháborút megelőző években került a múzeumba, a többit 1934-ben gyűjtötték. Gyűjteményünk azóta nem gyarapodott és a legutóbbi években végzett ezirányú kutatás sem járt eredménnyel.

A gyakran díszesen faragott poharaknak többféle népi neve van. Leggyakoribb a *csanak*, amely *Bátky* óta szakterminusa lett ennek az edénynek. A baranyai poharak leíró kartonján is ezt az elnevezést találtuk. Meg kell azonban jegyezni, hogy *Kiss Géza* ormánsági szótárában (*Kiss—Keresztes*: Ormánsági szótár, Bp. 1952.) a *csanak* szó nem szerepel.

* A szaru sőtartókat és borotvatartókat már korábban publikáltuk. Vö. *Füzes E*: A Janus Pannonius Múzeum szaru sőtartói. A JPM Évkönyve 1960; A Janus Pannónius Múzeum borotvatartói. A JPM Évkönyve 1961.

A leíró katalógus adatainak sorrendje: lelári szám, származási hely, múzeumba kerülés ideje, méretek, anyag. Ezt az edény formájának, a csésze és a fül díszítésének leírása követi. Végül a készítő nevét, a készítés helyét és idejét, illetve a gyűjtő nevét tüntetjük fel.

*

51.63.1 — Gilvánfa. — 1935. — H: 115 mm, Á: 47 mm, M: 68 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé nyomott, elliptikus metszetű szívalak, keskeny talppal és mélyen bevágott szájjal. A füllel szembeni oldalon keskeny, kiugró perem. Mindkét oldalát vésett, fordított szívből kiágazó, háromágú stilizált tulipán díszíti (1. kép). Pirossal spanyolozott.

Füle magas, közel félkör alakú. A csészével érintkező szélén öt kis ívelt áttörés. Másik szélén négyzetes lyuk a felerősítő szíj részére. Díszítése: mindkét oldalán edényből kinövő háromágú stilizált tulipán kétágú tölgymakkal. Pirossal spanyolozott. — Kopott, repedt, csorba. A spanyolozás nagyrészt kikopott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.64.1 — Sósvertike. — 1934. — H: 184 mm, Á: 80 mm, M: 50 mm. Gyökérből faragott.

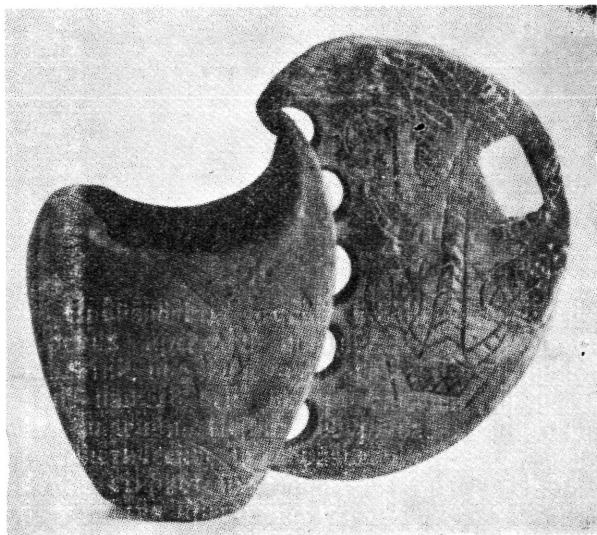
Csészéje kissé nyomott, lapos henger alakú, széles talppal. Száján keskeny perem. Dísztelen.

Füle hosszúkás, középen áttört, téglány alakú, alul lekerekített. Dísztelen. Tővénel vésett évszám: 1860 (2. kép). — Kopott, repedt.

Készítője és a készítés helye ismeretlen. 1860-ban faragták.

Igaz Lajos gyűjtötte.

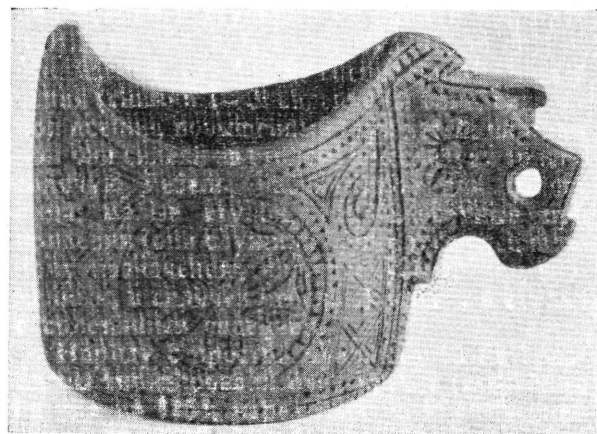
51.65.1 — Kákics. — 1934. — H: 120 mm, Á: 66 mm, M: 79 mm. Keményfából faragott. Csészéje henger alakú, mélyen bevágott

1. kép

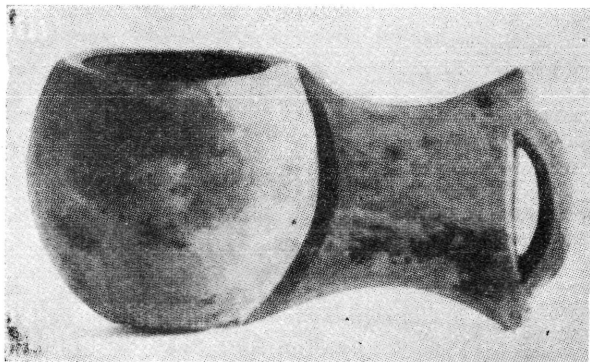

2. kép

3. kép

szájjal és széles talppal. A füllel ellenkező oldalon a száj kicsúcsosodik, oldalán háromszoros borda fut le. Mindkét oldalát és talpát szimmetrikusan elhelyezett, vésett vonalából és háromszög pontokból álló geometrikus és erősen silizált virágminták díszítik, ame-

4. kép

lyeket vésett vonalból és pontokból álló sor keretez (3. kép).

Füle sokszögű, a csészéhez viszonyítva kicsi. Kerek áttörés és vésett napkorong díszíti. Ugyancsak vésett vonallal és apró pontokkal keretezett. — Kopott, fülének egy darabja letörött.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.66.1 — Luzsok. — 1934. — H: 110 mm, Á: 44 mm, M: 60 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé nyomott, elliptikus metszetű, háromnegyed tojás alakú. A füllel ellentétes oldalon keskeny borda. Díztelen.

Füle kissé hosszúkás, lapos, három oldallal ívelten faragott. Hosszúkás áttörés díszíti (4. kép). — Kopott, szúrágott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.67.1 — Besence. — 1934. — H: 161 mm, Á: 46 mm, M: 55 mm. Puhafából faragott.

Csészéje hosszúkás, erősen lapított alakú. Szája vízszintesen levágott. Díztelen.

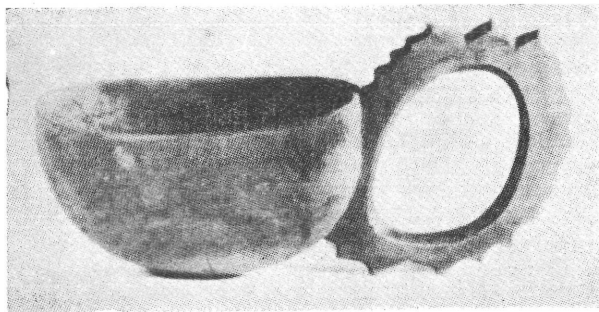
Füle magas, kissé nyomott gyűrű alakú, külső széle csipkézett (5. kép). — Kopott, szúrágott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.68.1 — Rádfalva. — 1934. — H: 140 mm, Á: 50 mm, M: 80 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé lapított, elliptikus metszetű talpas szívidom. Szája ívelten bevágott. A füllel ellentétes oldalon recézett élű borda. Díszítése: a felület mindkét oldalán vésett, cikcakkokból és vonalokból álló keret, amelyben edényből kinövő, finoman vésett, sokágú,

5. kép

stilizált virág látható (6. kép). Talpán kerek, stilizált virágminta.

Füle lapos, közel félkör alakú. Szegélye mellett hosszúkás áttörés. Széle ívelt, egybefüggő vésett vonalakkal szegélyezett. Egyik oldalán B. J. monogram és bekeretezett évszám: 1861. Másik oldalán kerek, erősen stilizált virágminta, alul hosszúszerű virág. — Kopott, szúrágott, repedt. Füle kis helyen törött.

Készítője és a készítés helye ismeretlen. 1861-ben faragták.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.69.1 — Sósvertike. — 1934. — H: 120 mm, Á: 51 mm, M: 83 mm. Bükkfából faragott (7. kép).

Csészéje hosszúkás, kissé szögletesített, keskeny talppal. Szája ívelten bevágott. A fülével ellentétes oldalon csipkézett élű borda. Mindkét oldalát erősen stilizált, mélyebben vésett virágok díszítik (8. kép), amelyeket asszimmetrikus finoman vésett szárak és levelek kötnek össze. Mindkét oldalon két-két kis madáralak (9. kép). Egyik oldalán keretben évszám: 1891. Talpán finoman vésett, de elnagyolt oroszlán.

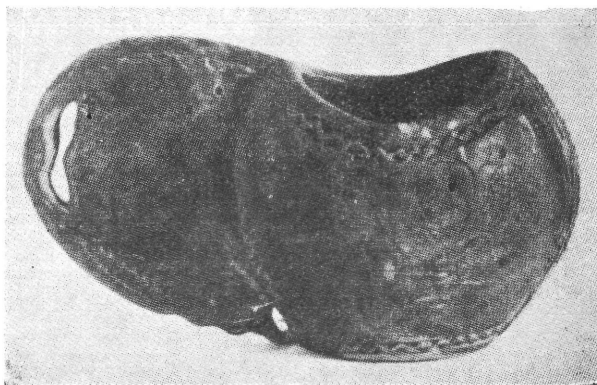
Füle hosszúkás, magasan álló, lekerekített. Áttörések díszítik, amelyek kerek, stilizált virágmintát formálnak. Alatta karcolt, geometrikus díszítés. A fül szélén szögletes áttörés, amelybe szíjcsatot fűztek. — Kopott, szúrágott. A szíj avult, a csat rozsdás.

Készítője és a készítés helye ismeretlen. 1891-ben faragták.

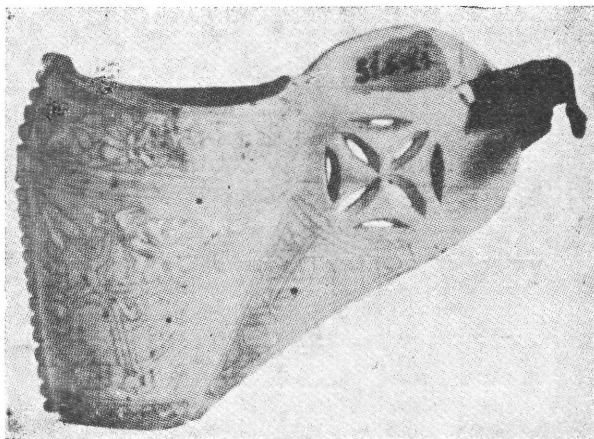
Igaz Lajos gyűjtötte.

51.70.1 — Drávacsepely. — 1934. — H: 142 mm, Á: 72 mm, M: 60 mm. Bükkfából faragott.

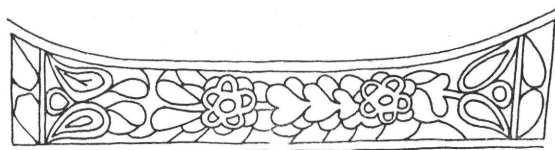
Csészéje felfelé szélesedő henger alakú, kissé lapított. Alul széles talp. A fülével ellentétes oldalon élesre faragott, csipkézett

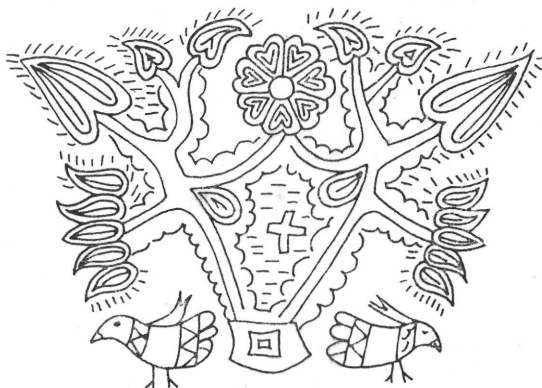
6. kép

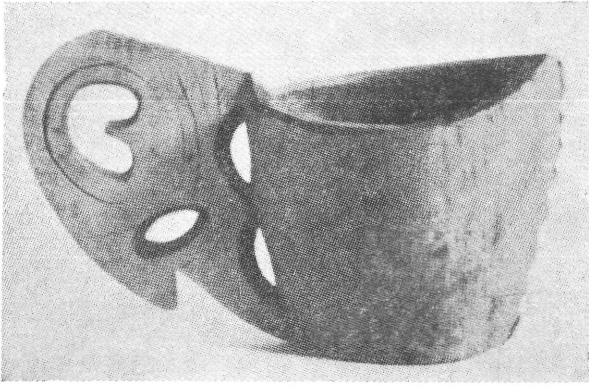
7. kép

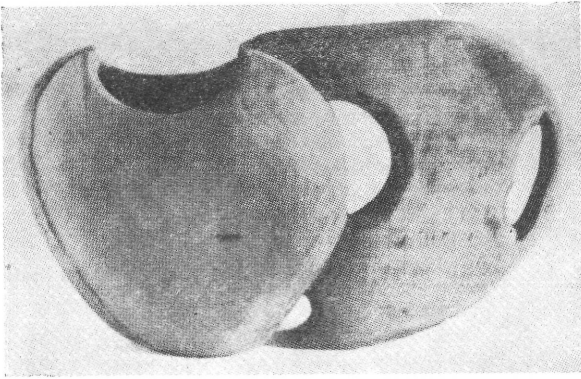
8. kép

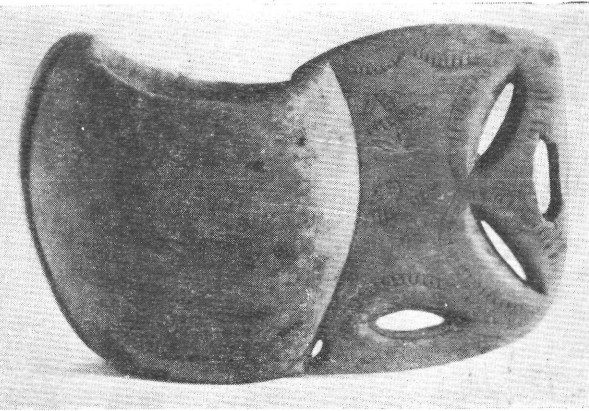
9. kép

10. kép

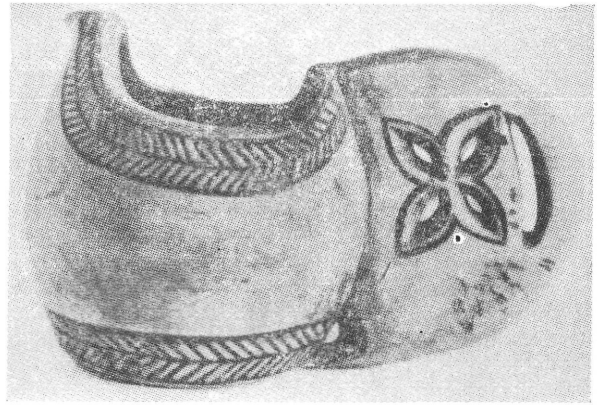
11. kép

12. kép

borda. Szája ívelt, a csipkézett él felé magasabb. Dísztelen (10. kép).

Füle lapos, felfelé nyújtott, lekerekített. Áttörések díszítik. A csészével érintkező részen két ívelt áttörés, a fül magasabb részén szív alakú, körülötte durván vésett körök. — Kopott, a füle mellett repedt.

13. kép

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.71.1 — Gilvánfa. — 1935. — H: 170 mm, Á: 45 mm, M: 97 mm. Bükkfából faragott.

Csészéje lapított, elliptikus metszetű szív idom, keskeny talppal és kis, ívelt szájjal. A füllel ellentétes oldalon keskeny borda. Felfülete simára csiszolt. Dísztelen.

Füle lapos, szegélyén gömbölyített, közel félkör alakú. Három ívelt áttörés díszíti (11. kép). — Kopott, repedt.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.72.1 — Drávacsepely. — 1934. — H: 110 mm, Á: 42 mm, M: 65 mm. Bükkfából faragott.

Csészéje lapított, elliptikus metszetű szív idom, keskeny talppal és ívelten bevágott szájjal. A füllel ellentétes oldalon keskeny borda. A felületét és talpát valaha igen finoman vésett, stilizált virágminták díszítették, ezek azonban a használatától már alig látszanak.

Füle lapos, négyszögletesre kerekített. Három nagyobb és egy kisebb áttörés díszíti. Körülöttük rovátkolt szalagok. A szabad felületen mindkét oldalon két-két kerek, finoman vésett, stilizált virágminta (12. kép). Szegélyén lapos áttörés a felfüggesztő szíjcsat számára. — Kopott, kissé repedezett.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.73.1 — Hirics. — 1934. — H: 140 mm, Á: 56 mm, M: 90 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé nyomott, elliptikus metsze-

tű, széles talppal, mélyen kivágott, ívelt „csőrös” szájjal. Díszítése: felső és alsó szegélyén ujjnyi széles, stilizált levélfüzér, amelyet bordóval spanyoloztak (13. kép).

Füle lapos, legömbölyített szélű, közel félkör alakú. Négyszirmú, spanyolozással keretezett, stilizált virág áttörés díszíti. Szegélye mellett hosszúkás áttörés a felfüggesztő szíjcsat számára. — Kissé kopott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

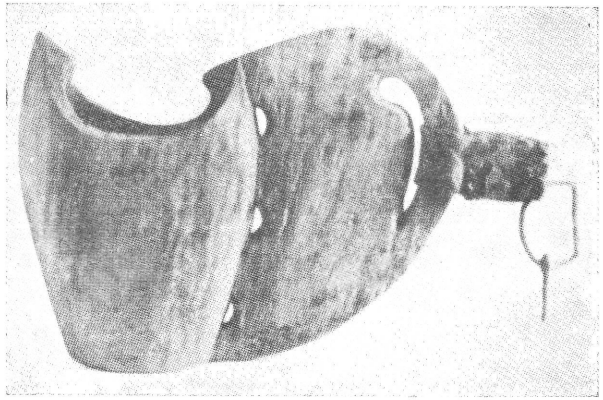
51.74.1. — Piskó. — 1935. — H: 120 mm, Á: 47 mm, M: 90 mm. Keményfából faragott.

Csészéje magas, kissé lapított elliptikus metszetű, keskeny talppal és mélyen bevágott szájjal. A fülel ellentétes oldalon keskeny borda. Díztelen.

Füle magas, kissé megnyújtott félkör alakú. Négy áttörés díszíti. Három kis ívelt áttörés a csészével érintkező részen van, egy a szegélyhez közel. Az utóbbiba szíjcsatot fűztek (14. kép). — Kopott, a szíj ernyedt, a csat rozsdás és hiányos.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

14. kép

51.75.1 — Besence. — 1934. — H: 155 mm, Á: 74 mm, M: 65 mm. Gyökérből faragták.

Csészéje félgömb alakú, talp nélkül. Fülétől az ellenkező oldal pereméig alul keskeny borda húzódik. Díztelen.

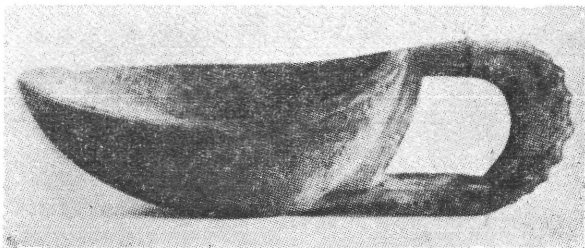
Pántszerű fülét szögletesre faragták (15. kép). Kopott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

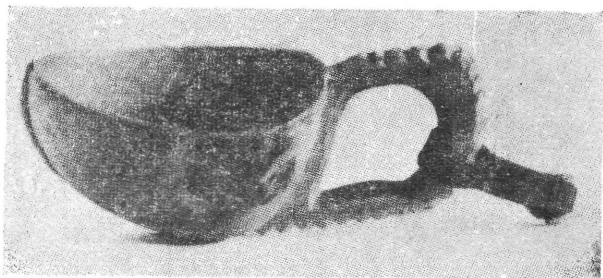
Igaz Lajos gyűjtötte.

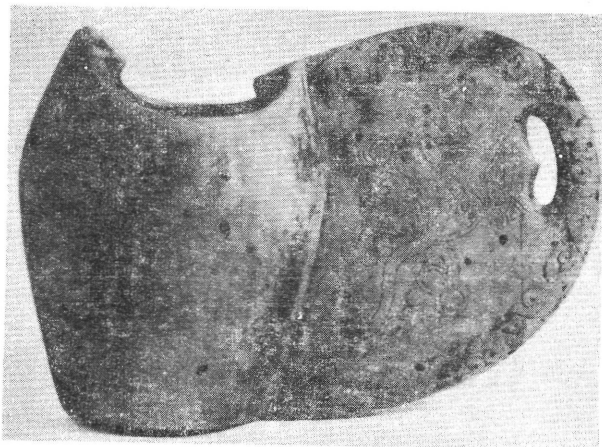
15. kép

16. kép

17. kép

18. kép

51.76.1 — Vejti. — 1934. — H: 155 mm, Á: 75 mm, M: 47 mm. Puhafából faragott.

Csészéje lapos, kissé nyomott kanál alakú. Díztelen.

Füle hosszúkás, kerekített négyszögletes formájú, közepén nagy áttöréssel. Széle csipkézett (16. kép). — Kopott, csorba, szúrágott.

— Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.77.1 — Vejti — 1934. — H: 150 mm, Á: 78 mm, M: 53 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé lapított, mély kanálforma.

19. kép

Alul a nyéltől a száj pereméig keskeny borda húzódik. Díztelen.

Füle pántszerű, kissé szögletes. Külső pereme csipkézett (17. kép). Hosszabb szíjcsatot erősítettek rá. — Kopott, repedt. A szíj eryedte, a csat hiányos és rozsdás.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Igaz Lajos gyűjtötte.

51.78.1. — Máriagyúd. — 1907. — H: 145 mm, Á: 53 mm, M: 94 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé szögletesen ívelt, nyomott, elliptikus metszetű, széles talppal és mélyen kivágott szájjal. A fülel ellentétes oldalon széles borda húzódik. Díztelen (18. kép).

Füle lapos, közel félkör alakú, a csészénél valamivel magasabb. Hosszúkás szív alakú áttörés van közel a széléhez, amely valószínűleg a felerősítő szíjcsat befűzésére szolgált. Díszítése: egyik oldalán zölddel spanyolozott, stilizált növényi motívumokból álló szegélyszalag. A fül belső részén finoman vésett, pirossal spanyolozott stilizált virág (19. kép). Másik oldalán szegélyszalag, benne nehezen olvasható, értelmezhetetlen felirat. Alatta évszám: 1885. Belül előre meghúzott sorban há-

rom sornyi vésett szöveg: *Boros Jani*, valamint: *Gozpodár iz kosko* (20. kép). Valamennyi zölddel spanyolozott. — Kopott, repedt, szurágott. A spanyolozás nagyrészt kikopott.

Boros János (?) készítette 1885-ben. A készítés helye ismeretlen.

Gyűjtője ismeretlen.

51.79.1 — Ismeretlen. — Ismeretlen. H: 147 mm, Á: 49 mm, M: 85 mm. Keményfából faragott.

Csészéje kissé nyomott, elliptikus metszetű, széles talppal és mélyen kivésett csőrös szájjal. A csőr alatt a talpig két mezőre sarkított. A csésze és a fül között szeliden ívelt az átmenet. A két rész díszítése is egybefonódik. Alsó és felső peremén mindkét oldalon vonalázott, vésett és feketével spanyolozott szalag fut körbe, amely felül átmegy a fülre, körbefutja és alul fut vissza a csésze aljára. Mindkét oldal közepét szimmetrikus geometrikus minta tölti ki (21. kép). Ugyancsak feketével spanyolozott. A száj alatti két mezőt cikcakkos, spanyolozott vésetek díszítik. Kopott, repedt, szurágott. A spanyolozás hiányos.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Gyűjtője ismeretlen.

51.80.1 — Ismeretlen. — 1913. — H: 100 mm, Á: 70 mm, M: 60 mm. Gyökérből faragott.

Csészéje félgömb alakú, keskeny peremmel. Dísztelen. Füle kicsi, kerek, közepén lyukkal (22. kép). — Kopott, repedt, szurágott.

Készítője, a készítési helye és ideje ismeretlen.

Gyűjtője ismeretlen.

51.81.1 — Sósvertike. — 1931. — H: 130 mm, Á: 68 mm, M: 50 mm. Puhafából faragott.

Csészéje félgömb alakú, dísztelen.

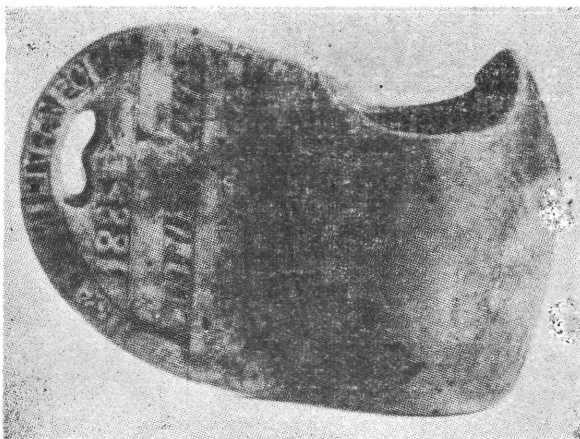
Füle kissé hosszúkás, áttört, lapos nyél. Az áttörések közötti részek stilizált virágminiat formálnak (23. kép). — Kissé kopott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

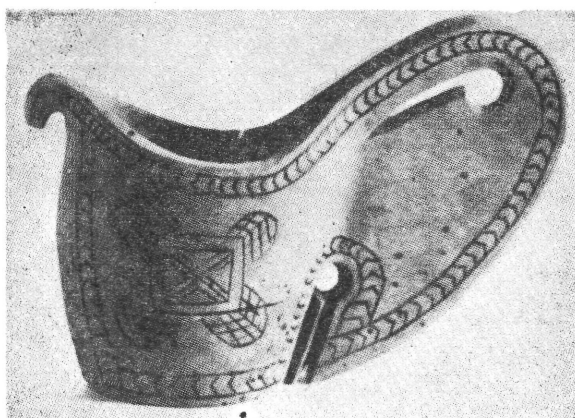
Gyűjtője ismeretlen.

51.82.1 — Baranya m. — 1934. H: 126 mm, Á: 53 mm, M: 92 mm. Keményfából faragott.

Csészéje magas, kissé nyomott, elliptikus metszetű, széles talppal és mélyen kivésett csőrös szájjal. A csőr alatt két sarkított mező húzódik a talpig. Díszítése: mindkét olda-

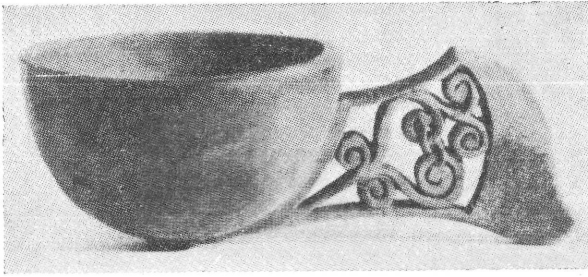
20. kép

21. kép

22. kép

23. kép

24. kép

lán levő mező vésett és feketével spanyolozott, vonalkázott szalaggal keretezett. Azon belül pirossal és feketével spanyolozott, geometrikus mintával, középen kerek virágmintával díszített (24. kép). A száj alatti két mezőt pirossal spanyolozott, cikcakkos vésett díszíti. Alján körben ugyanolyan vonalkázott szalagdísz és geometrikus minta.

Füle lapos, élein legömbölyített, felfelé nyújtott félkör alakú. Két áttöret díszíti. Egyik felül van, ez hosszúkás, ívelt. A másik kerek. Mindkettőt, valamint a fül szélét is pirossal és feketével spanyolozott, vonalkázott szalag keretezi. — Kopott, repedt, a spanyolozás hiányos.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Gyűjtője ismeretlen.

52.610.1 — Ismeretlen. — Ismeretlen. — H: 145 mm, Á: 56 mm, M: 117 mm. Keményfából faragott.

Csészéje lapított, elliptikus metszetű, széles talppal és mélyen kivágott csőrös szájjal. A csőr alatt két sarkított mezőt képeztek ki,

amely a talpig ér. A szegélyét mindkét oldalon a fülre is átfutó, majd alul visszatérő apró geometrikus mintákkal kitöltött szalag díszíti. Azon belül mindkét oldalon pirossal, a talpán feketével spanyolozott geometrikus minták.

Füle és a csésze között szelid az átmenet. Füle magasra nyújtott, félkaréjos. Ivelt áttöret és a csésze díszítéséhez hasonló geometrikus minták, valamint egy ötágú csillag díszíti (25. kép). — Felülete sárgára lakkozott. Kissé kopott.

Készítője, a készítés helye és ideje ismeretlen.

Gyűjtője ismeretlen.

*

Gyűjteményünkről összefoglalóan az alábbiakat állapíthatjuk meg:

Anyag. — Ivópoharaink anyaga túlnyomórészt (15 db) keményfa, ezek között legtöbb a bükkfa. Három készült gyökérből, ezek egyszerűbb kivitelűek. Ugyancsak három faragtak puhafából, ezek is kevésbé díszítettek.

Forma. — *Bátky* megállapítása szerint az Európa-szerte elterjedt pásztor ivópoharak két alapforma változatai: a nyeles kanálé és a füles poharé. A Néprajzi Múzeum anyagát ismertető tanulmányában négy formaváltozatot különít el, mindegyik változat a fenti két alapforma egyikére megy vissza. Az egyes csoportokat területileg is különválasztja. Ebben a tekintetben múzeumunk gyűjteményeit — *Bátky* felbontását szem előtt tartva — három csoportra osztottuk.

Az első csoportba a kissé nyomott, elliptikus metszetű, mélyen bevágott szájú, keskeny talppal megformált ivópoharakat soroltuk, amelyeknek a füllel ellentétes oldalon kiemelkedő függőleges peremük, bordájuk van, Jellemzőjük még a félkaréjos nagy, lapos fül, amelynek magassága általában meghaladja a csésze magasságát 14 edény, tehát gyűjteményünk kétharmada ide sorolható. A csészék alakja gyakran szívidomhoz hasonló (6., 11., 12. kép). E formaváltozatok közül kiemelkednek azok a poharak, amelyeknek a füllel ellentétes oldalon hegyesre kifaragott „csőrös” szájuk van (13., 21., 25. kép).

Bátky ezt a csoportot, különösen a „csőrös” szájú edényeket a Dráván túlról, délszláv területéről származtatja, de feltételezi, hogy igazi hazájuk Boszniában és Dalmáciában volt. Szerinte délszláv közvetítéssel kerültek Dél-Dunántúlra. Minthogy ivópoharaink zöme ebbe a csoportba tartozik, igazoltnak látszik *Bátky* fenti feltevése, bár ép-

25. kép

pen a három, csőrös szájú edény pontos származási helyét nem ismerjük.

A második csoportba négy ivópohár tartozik. Ezek csészéje közel félgömb alakú, talp nélküli (15., 22., 23. kép). Közülük egyik széles talpú és hosszúkás fülű (2. kép). Ez utóbbi változat *Bátky* szerint Erdélyben, Felvidéken és Dél-Dunántúlon egyaránt ismert, mégis feltételezi, hogy esetleg erdélyi vándorcigányok terjesztették el ezen a vidéken. A félgömb formájú csésze a Felföldre jellemző (*Bátky*), de került elő Erdélyből, Máramarosból és Dunántúlról is.

A harmadik csoportba a három kanálformájú, lapos csészéjű poharat soroltuk. Mind-egyiknek közel egyforma, gyűrűszerű, kívül csipkézéssel díszített fület faragtak a készítő (5., 16., 17. kép). *Bátky* szerint ez a típus mindenütt ismert a Kárpát-medencében. — Ilyen gyűrűs fülel ellátott edényt *Bátkynál*

nem találtunk, ezért feltételezzük, hogy ez a fülforma helyi formavariáns lehetett.

Elterjedés. — Négy ivópohár származási helye ismeretlen. A többi az Ormánságból származik. Ma már nehezen állapítható meg, hogy ez a tény a korábbi hézagos gyűjtéseknek tulajdonítható-e, vagy valóban csak az Ormánságban ismerték ezt az edényt. Valószínűnek tartjuk, hogy a megye más részében is használták, az előfordulás gyakoriságát azonban ma már nem tudjuk rögzíteni.

Díszítő technika. — Ivópoharaink közül 10 díztelen. Ezeknél csak arra törekedtek a készítő, hogy az edény felületét símára csiszolják. A többit véséssel díszítették. Emellett egyiken finom karcolást is találtunk. A véséshez tartozó színező eljárás, a spanyolozás hat ivópoháron fordul elő. Egy poharat sárgára lakkoztak.

Díszítő motívumok. — A síma felületű

ivópoharaknál csak az edény füle és kontúrja jelenti a díszítést. A faragók a síma csészékhez feltűnő nagyságú vagy formájú fület igyekeztek készíteni. Említettük már, hogy három pohárnak gyűszűszerű nagy fogantyút formáltak (5., 16., 17. kép). Az 51.64.1 ltsz. edény füle inkább nyél, amit hosszúkás áttörés élénkít (2. kép). Kettőnek lapos, félkör alakú áttörésekkel díszített füle van (11., 14. kép). Érdekes megformálása az 51.75.1 ltsz. pohár gyökérből faragott, négyszögletes, pántszerű fogantyúja (15. kép). A másik gyökérből készült pohár füle feltűnően kicsiny, de kerek áttörés díszíti (22. kép). Ez talán az edény felfüggesztésére is szolgált. Az e csoportba tartozó ivópoharak közül a legdíszesebb füle az 51. 81. 1 ltsz. pohárnak van. A lapos, hosszúkás alakú fogantyút stilizált növényindákból álló áttörés díszíti (23. kép).

A többi edényen kétféle díszítést találunk: növényi motívumokat, többé vagy kevésbé stilizált megformálásban, és geometrikus mintákat.

Határozott, kissé dűrván vésett, edényből kiágazó háromágú tulipán tölti ki az 51. 51. 63. 1 ltsz. pohár csészéjét és fülét is (1. kép). Valaha piros spanyolozás színezte, ez azonban már alig látszik. Ugyancsak naturalisztikusabb virágmintát találunk az 51.68.1 ltsz. pohár csészéjén is (6. kép). Egy másik edény felületét a készítő sűrű, stilizált virágmintákkal és geometrikus díszekkel töltötte ki (8—9. kép). A virágok mélyén kivésettek, száraik és leveleik, valamint a geometrikus minták finoman karcoltak. Fülét szimmetrikus áttörés élénkíti (7. kép). Az 51.73.1 ltsz. poháron csak két stilizált levélfüzért találunk, amelyet bordóval színezett a készítő. Egyik az edény szája körül, a másik a talp körül fut körbe (13. kép). Fülét ugyancsak

szimmetrikus négylevelű virágáttörés díszíti. A legfinomabb mintát az 51.78.1. ltsz. ivópohár fülén találjuk. A félkaréjos, lapos fül peremét zölddel spanyolozott, stilizált levelekből álló szalag szegélyezi (18. kép), míg a fogantyú belsejét finom vonalú, stilizált virág borítja (19. kép). Az ötágú virágot pirossal spanyolozták.

A geometrikus mintákkal díszített csoportban a legegyszerűbb az a pohár, amelynek csak az áttört fülét élénkítik vésett vonalakból álló szalagok és szimmetrikus, kerek minták (12. kép). Egy másiknak a felületét teljesen kitöltik az apró háromszögekből álló vonalak és szegélyezések (3. kép). Csészéje közepén, keretezett körben szimmetrikus, stilizált virághoz hasonló díszítés látható.

A három „csőrös” szájú pohár díszei nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindegyik széle, a fülét is beleértve, különféle mintákból álló szalaggal szegélyezett. Az egyik csészéjén szimmetrikus minta látható (21. kép). A másikon a csésze mindkét keretezett oldalát egyforma spanyolozott véset tölti ki (24. kép). A harmadik felületét teljesen elborítják a vésett, geometrikus idomok. A csésze közepére a készítő sokágú csillagot helyezett (25. kép). A mintákat pirossal és feketével spanyolozta, majd az egész felületet sárgára lakkozta. A fülön látható ötágú csillag talán azonos a délszlávoknál használatos, gonosz szellemek ellen védő, színes krétával húzott jeggyel.

Négy ivópoháron találunk évszámot: 1860, 1861, 1885, 1891. A többi készítési idejét pontosan nem ismerjük, azonban a datáltakkal való összevetés után bizonyosnak látszik, hogy azok is a XIX. század második felében készültek.

ДЕРЕВЯННЫЕ КРУЖКИ ДЛЯ ПИТЬЯ в музее им. ЯНУСА ПАННОНИУСА

Э. ФЮЗЕШ

Люди, работавшие в лесу, пастухи, жившие далеко от семьи носили с собой черпак или кружку с резьбой, изготовленную из дерева или корня. Кружка имела свою своеобразную форму и поверхность её украшали резьбой.

Из коллекции нашего музея, в которой собраны предметы искусства пастухов, в данной работе мы публикуем деревянные кружки для питья.

В венгерской специальной литературе, несмотря на некоторые незначительные данные, только Ж. Батки занимался этими кружками. В своих двух работах он публикует в первую очередь коллекцию Этнографического музея и делает выводы на основе этого материала. Результаты его работы и с тех пор никто не развивал дальше и поэтому и теперь неизвестно, насколько правильны его выводы. Основываясь на нашей коллекции из 21 стакана, мы тоже не в состоянии проверить правильность его выводов. В настоящей работе мы сами довольствуемся описанием нашей коллекции, чтобы этим сделать доступным наш материал для более широкой обработки.

Порядок данных описательного каталога: № инвентаря, место происхождения, время поступления кружки в музей, её материал. За этими данными следует описание формы кружки, украшение его и ручки. Наконец фамилия мастера, место и время изготовления, фамилия собирателя.

По Банки кружки для питья пастухов, распространенные на большой территории, имеют две основные формы: ложка с черенком и кружка с ручкой. На основе этой классификации мы разделили коллекцию нашего музея на три группы. К первой группе относятся кружки с сжатыми боками эллиптического разреза с глубоко вырезанной выемкой для питья и с узкой ножкой. Их характеризует еще полудольчатая, большая плоская ручка, величина которой превышает размер кружки. Четырнадцать кружек,

т.е. две трети нашей коллекции относятся к этой группе (картина 6, 10.). Из этой группы выделяются кружки, у которых на противоположной ручке стороне находится „клювообразная“ выемка для питья (картины 13, 21, 24, 25).

Упомянутые формы происходят, по Банки, из территории, расположенной за Дравой, т. е. из югославской территории, но он предполагает, что их настоящим местонахождением является Босния и Далмация, и через югославскую территорию они попали на Задунайский край Венгрии. Для выяснения этой проблемы мы нуждаемся ещё в основательном исследовании, на основе нашего, немногочисленного материала, к сожалению, решить этот вопрос мы не можем.

Ко второй группе относятся четыре кружки. Они имеют форму полушария без ножки (картина 15, 22, 23).

К третьей группе относим три кружки, имеющие форму ложки и довольно плоские. Все три кружки имеют зубчатые резные ручки в форме кольца (картина 5, 16, 17). По Банки, эта форма встречается везде в бассейне Карпат.

Из наших кружек десять не имеют украшений, остальные украшены резьбой. На шести кружках можно найти украшения интарзии сургучом.

Мотивы украшения мы разделили на две группы: на стилизованные формы растений и на геометрические формы. Украшений на мотивы растительного мира меньше (картина 1, 6, 7, 8, 9, 13, 18, 19). Геометрические мотивы украшения иногда очень просты (картина 12), а иногда заполняют всю поверхность кружки (картина третья). Украшения трех кружек с „клювообразной выемкой“ для питья отличаются от других и представляют собой своеобразный стиль (картина 21, 24, 25). Пятиконечная звезда, находящаяся на ручке одной кружки, наверное, идентична с идолом, защищающим от злых духов, который встречается у южных славян.

Место изготовления четырёх кружек не известно. Остальные происходят из южной части области Бараня. Предполагается, что такие кружки были известны и в других частях области, но величину территории их распространения теперь трудно определить.

На четырёх кружках находится дата: 1860, 1861, 1885, 1891. Время изготовления других кружек нельзя точно установить, но, сравнивая их с другими, можно предположить, что они изготовлены во II пол. XIX века.

DIE HÖLZERNEN TRINKGEFASSE DES JANUS PANNONIUS MUSEUM

E. FÜZES

Leute, die im Walde lebten Hirten weit vom Haus und Familie trugen bei sich aus Holz oder aus Wurzel geschnittene Schöpfkellen, Trinkgefässe. Die Oberfläche des auf eigentümliche Weise ausgestalteten Trinkgefässes wurde mit Schitzereinen geschmückt. Aus der Hirtenkunstsammlung unseres Museums veröffentlichten wir bei dieser Gelegenheit eine Übersicht dieser hölzernen Trinkkellen.

Abgesehen von einzelnen zerstreut publizierten Angaben beschäftigte sich Zsigmond *Bátky* allein in der ungarischen Fachliteratur mit diesen Trinkgefässen (siehe: Pásztor ivócsanak a Néprajzi Múzeumban. Néprajzi Értesítő Jg. XX.; Hirtenschöpfkellen. Budapest 1928). Beide Abhandlungen des Verfassers besprechen eigentlich nur die Sammlung des Ethnographischen Museums von Budapest und ziehen aus dieser ihre Schlüsse. Seiher befasste sich aber niemand eingehender mit diesen Gegenständen. Wir wissen selbst heute nicht, inwiefern die Hypothesen und Beobachtungen von *Bátky* feststehen. Auf Grund unserer 21 Trinkgefässe enthaltenden Sammlung ist es auch für uns unmöglich diese Kontrolle vollzuführen. Wir müssen uns mit der Beschreibung unserer Sammlung begnügen, um unser Material für eine spätere zusammenfassende Bearbeitung zugänglich zu machen.

Unser beschreibender Katalog enthält der Reihe nach die folgenden Angaben: Inventarnummer, Ort der Herkunft, Zeit der Anschaffung für das Museum, Abmessungen, Stoff. Diesen Angaben folgt die Schilderung der Form sowie der Verzierungen des Gefässes und seines Henkels nach. Endlich werden auch der Name des Erzeugers, Ort und Zeit der Verfertigung und dazu auch der Name des Sammlers angegeben.

Nach *Bátky* sollen die auf grossem Gebiet verbreiteten Hirtentrinkgefässe die Varianten von zwei Grundformen vertreten; diese sind: die Kelle mit ihrem Griff und das Gefäss mit seinem Henkel. In dieser Hinsicht teilen wir die Sammlung unseres Museums — indem wir die Klassifikation von *Bátky* beibehalten — in drei Gruppen ein.

Zur ersten Gruppe reihten wir die ein wenig bedrückten, elliptisch geschnitzten und mit schmalem Fuss geformten Trinkgefässe, die eine tief eingeschnittene Mündung haben.

Für diese Gruppe ist auch der grosse, flache, halbbogenförmige Henkel charakteristisch, dessen Höhe im allgemeinen die Höhe des Gefässes übertrifft. Diese Gruppe enthält 14 Gegenstände, also zwei Drittel unserer Sammlung (so zum Beispiel Abbildung Nr. 6., 11., 12.). Von dieser Gruppe zeichnen sich diejenigen Gefässe aus, die auf der dem Henkel entgegengesetzten Seite eine spitzig geschnittene, „schnäbelige“ Mündung haben (Abbildung Nr. 13., 21., 24., 25.).

Die bisher erwähnten Formvarianten nehmen nach *Bátky* aus südslawischem Boden jenseits des Flusses Dráva (Drau) ihre Herkunft. Er nimmt aber auf, dass ihre eigentliche Heimat Bosnien und Dalmatien waren und dass diese durch südslawische Vermittlung auf den südlichen Teil von Transdanubien kamen. Zur Klarlegung dieses Problems sind aber weitere eingehende Forschungen nötig. Unmittelbar auf Grund unserer bescheidenen Sammlung ist es nicht möglich zu dieser Frage wesentliches hinzuzufügen.

Zur zweiten Gruppe gehören vier Trinkgefässe. Ihre Schale hat die Form einer Halbkugel und wurde ohne Fuss geschnitzt (Abbildung 15., 22., 23.).

In die dritte Gruppe reihten wir drei schellenförmige Gefässe mit flacher Schale ein. Jedes Stück erhielt einen ringförmigen, auf der äusseren Seite spitzenartig geschnitzten Henkel (Abbildung Nr. 5., 16. und 17.). Nach *Bátky* soll dieser Typ überall im Karpatenbecken bekannt sein.

Unter unseren Trinkgefässen sind zehn Stücke ungeziert, die übrigen verzierte man mit gestochenen Motiven. Wir finden auf sechs Gefässen Intarzien, Färben, das durch farbigen Siegelack erzielt wurde.

Die Verzierungsmotive der Gefässe teilen wir in zwei Gruppen: in stilisierte Pflanzenornamente und in geometrische Muster. Die Pflanzenornamente kommen seltener vor (Abbildung Nr. 1., 6., 7., 8., 9., 13., 18., 19.). Die geometrischen Motive sind manchmal sehr einfach (Abbildung Nr. 12.), manchmal aber füllen sie die ganze Oberfläche aus (Abbildung Nr. 3.). Die Verzierungen auf den drei Gefässen mit der schnäbeligen Mündung sondern sich scharf von den übrigen ab und vertreten einen eigentümlichen Stil (Abbildung Nr. 21., 24., 25.). Unter diesen können

wir auf dem Henkel eines Gefäßes einen fünffästigen Stern beobachten, den man vielleicht mit dem bei den Südslawen gebraucheten und vor bösen Geistern beschützenden Schutzmal identifizieren darf.

Der Ort der Herkunft von vier Trinkgefäßen ist unbekannt. Die übrigen kommen aus dem Gebiet des Ormánáság im Südteil des Komitats Baranya her. Das hölzerne Trinkgefäß konnte früher aller Wahrscheinlichkeit nach auch auf anderen Teilen des Komitats

bekannt sein, der Umfang der Verbreitung ist aber heute nicht mehr festzustellen.

Auf vier Gefäßen finden wir auch Jahreszahlen: 1860, 1861, 1885, 1891. Die Herstellungszeit der übrigen Gegenstände kennen wir nicht genau. Nach Vergleich mit den datierten Trinkgefäßen scheint es aber sicher zu sein, dass auch diese in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts verfertigt worden sind.